

TURGOT OCH VÅR TID

Av kanslirådet CURT ROHTLIEB

INTRESSET för ett förgånget tidsskede bottnar väl vanligen i en önskan att förstå och uppleva en främmande värld. Men man kan även ledas av en önskan att tillgodogöra sig rön, som forna släktled uppnått, men som kanske missaktats eller gått förlorade genom senare omvälvningar. Upplysningstiden har betraktats under båda dessa aspekter. Dess djärva radikalism liksom dess romantik måste ju fångsla även vår tid. Dess alltför billiga optimism måste däremot stöta släktled, som sett så många förhoppningar gäckas. Men till dess på en gång nyktra och positivt konstruktiva tänkande står vår uppfattning om samhälle, rättvisa och socialt ansvar i skuld, kanske mer än man vill erkänna. Den rationalistiska reformivern kunde ju taga sig uttryck, som förefalla oss barnsliga. Men i jämförelse med än tidigare skeden innebär, om man vill vara rättvis, upplysningstiden ett avgjort framsteg.

En av tidens förgrundsfigurer, den franske statsmannen Turgot, har nyligen blivit föremål för ett intressant och tankeväckande arbete av Gunnar Löwegren. Och i samma volym har han bifogat översättning av två utav den store tänkarens och statsmannens mest bekanta skrifter, hans äreminne över hans vän och själsfrände Vincent de Gournay, och hans redan av samtiden uppskattade »Reflexioner om välståndets tillkomst och utveckling», såsom översättaren formulerat titeln. Turgot själv har skrivit ej utveckling, utan distribution, vilket säger betydligt mera om hans arbetes orsak och syfte, som var övervägande praktiskt. Svalget mellan den godsägande adeln och den fattiga befolkningen måste ju stimulera det ekonomiska tänkandet. Arbetet innehåller en synes av författarens tankevärld, representativ för hela perioden.

Det var Turgots mångsidiga verksamhet såsom finansintendent, vilket väckte hans håg för teoretisk forskning. Hans arbetsfält var ett vidsträckt och idogt distrikt med centralpunkt i Limoges, och reformkraven voro många.

Skattebördan var i hög grad orättvist fördelad, och den bönderna åliggande dagsverksskyldigheten för vägar m. m. utgick efter an-

tikverade grunder. Det gällde att få rationella normer för näringslivet i dess helhet. Liksom för många senare ekonomer t. ex. Ricardo blevo därför skatteproblemen av central betydelse för hans system. Själv värjde han sig energiskt mot termen system, som ju för det praktiska livets män alltid har en odiös klang. Det var aktuella frågor, som mest stimulerade honom. Med praktiskt handlag och blick för det möjliga lyckades han förbättra böndernas ställning, och hans idéer väckte de maktägandes intresse.

Men han syftade vidare än så. Av Ludvig XVI kallades han år 1774 till chef för statsfinanserna och påbörjade ett reformarbete av gigantiska dimensioner. Vad som mest intresserar eftervärlden är väl hans klara uppfattning av frihandelns betydelse. Men alltför snart avbröts hans verksamhet genom motståndarnas intriger, vilka medförde hans fall efter blott 18 månader. Ofta har det framhållits, att den stora revolutionen, som drog med sig så mycket i en syndaflod, kunnat undvikas, om Turgot fått fortsätta sitt verk ostört. För oss har emellertid hans skrifter större betydelse än hans reformer.

Ett huvudtema är det tryckande statliga förmynderskapet över näringslivet. För nästan alla varor av betydelse gällde noggranna föreskrifter om tillverkningsätt och beskaffenhet; tygstyckena t. ex. skulle ha föreskrivna dimensioner. Den enskilda företagsamheten trycktes ner. Botemedlet var frihet för alla att köpa och sälja till marknadens pris, som skulle vara tillräckligt såsom uppmuntran för producenten och samtidigt tillförsäkra köparen bästa möjliga vara till lägsta pris. Prisbildning och handel skulle vara fria. Det till orimlighet drivna regleringssystem, som tyngde tidens näringsliv, gjorde även den extrema frihandeln mindre farlig. Och orimligt var systemet därför att administrationen varken hade personal eller tekniska hjälpmedel för att genomföra föreskrifterna. Systemets signum var, såsom talrika exempel utvisa, en allmän oreda.

Turgot ville emellertid icke ha en konkurrens utan alla hänsyn. Han motiverade sin fordran med att samhällets ekonomiska verksamhet var så mångsidig, att blott yrkesmän, som specialiserat sig på de olika detaljerna, kunde sköta den effektivt. Statsfunktionärer kunde aldrig ha samma detaljkännedom och saknade det egenintresse, som driver fram full effektivitet. Detta gäller utan tvivel även för vår tid. Men han förutsatte städse, att ansvarskänsla och moraliska grundsatser skulle hållas levande hos näringsidkarna. Tron att statens organ skulle stå högre såg han

vederlagd genom den mannamån och de underslev, som inkrånglade privilegier och växlande subsidier uppammade.

Står vårt överskådliga licenssystem höjt över alla misstankar i sådan riktning? Svaren från den allmänhet, som är beroende av systemet, torde växla betydligt.

Tidens förmynderskap var ingalunda längre drivet än vår egen planhushållning. Men vi ha allmän läskunnighet, folkbildning och specialutbildning för stora kategorier av tjänstemän, och tekniska hjälpmedel såsom telefon, skriv- och räknemaskin m. m. Och likväl klickar systemet hos oss allt oftare, med den påföljd, att en allt radikalare tendens i Turgots anda gör sig gällande. Han klagade över att man för en inbillad fullkomlighets skull vill offra alla ekonomiska framsteg och finner det gällande systemet vara liktydigt med att stänga in yrkesutövarnas uppfinningsförmåga inom det beståendes snäva gränser, att förbjuda dem alla försök att skapa något nytt. Vår planhushållning har även alltmera verkat till fastlåsnings av det bestående; de erkända företagen bli så vitt möjligt tillgodosedda, men på bekostnad av den konkurrens, som väntar på sitt tillfälle men ej får frihet att visa sig.

Det system Turgot bekämpade innebar till och med att man uppgav hoppet att kunna konkurrera med utlandet i tillverkning av exempelvis nya tyger, som dagligen blevo uppfunna. Varje avvikelse från fastställda mönster måste efter tidsödande formaliteter få särskilt tillstånd, och liknande bestämmelser gällde många andra varuslag. Utlandet måste därför vid varje förändring av produktionen få ett försprång. Partiskhet och godtycke inom förvaltningen blev en naturlig följd.

Detta senare har allmängiltig innebörd. Vem känner ej igen den ständiga tävlan om byggnadstillstånd hos oss? Och myndigheternas beslut hos oss, som på Turgots tid, korsa varandra. Ett tillstånd att bygga en väg betyder ju alls ej att man även får bygga en — i och för sig obetydlig — bro, som är nödvändig för att vägen skall kunna trafikeras. Innan dess får den dyrbara väganläggningen stå obegagnad; brobygget handlägges på annat håll. Liknande oformligheter var det gott om i Turgots Frankrike. Hans kamp för en rationellare ordning möttes av kompakta invändningar från alla, som hade identifierat sig med det bestående systemet. Kungens förtroende lyckades han dock vinna — för en tid. I vårt moderna samhälle gäller det att erövra majoriteten av de röstande, ett svårare och ömtåligare företag.

Men den mängd reformer på beskattningens och förvaltningens

område, som han eftersträvade, var oförenlig med ett kungadöme, som till sin natur var konservativt. Dessa reformer kunde ej, såsom i en demokrati, erbjuda de härskande någon fördel. Och en viss rätlinjighet vidlåder onekligen hans reformiver. På hans tid var dock det fria enskilda initiativet, som han eftersträvade, förenat med mindre faror för folkhushållet än i vår tid med dess invecklade produktionssystem. Man kunde med mera skäl vänta att köparen själv skulle vara i stånd att bedöma varornas halt, så länge produktionsmetoderna vore relativt enkla än när högre kemiska och tekniska kunskaper erfordras för produktionen. Varken då eller nu kunde det för övrigt vara fråga om fullständig frihandel i Manchestermening, utan blott slopande av de mest tryckande hindren. I Frankrike gällde ett otal tullgränser inom landet, och ej ens alla dessa kunde Turgot få avskaffade. Hans ofta upprepade klagan över den kostsamma och tungrodda förvaltning, som det ständiga statsingripandet medför, torde emellertid ha samma giltighet nu som då.

Hos oss var samtidigt med Turgot en inhemsk reformivrare verksam, vilken i radikalism och tankeskärpa väl kan jämföras med honom, ehuru bunden inom en trängre krets och stävjad i sin politiska bana, Anders Chydenius. Båda sågo i skråväsen och statlig planhushållning de svåraste hindren för välståndet och båda voro entusiastiska vänner av borgerlig frihet. Båda ha även efter en tid av förgätenhet fått upprättelse av eftervärlden. Men svensken saknade möjlighet att utarbeta sina idéer och har aldrig fått mer än lokal berömmelse.

Ett stort försprång hade den franske tänkaren i sina föregångares arbeten, som han kunde tillgodogöra sig genom personlig kontakt. Fysiokraterna hade i Frankrike utvecklats en sammanhängande och konsekvent lärobyggnad, som Turgot anammade som utgångspunkt. Trots bristerna i det fysiokratiska systemet, som han ingalunda tillämpade slaviskt, ägde han där en fast grund att stå på. Då enligt fysiokraterna allt nettovärde ju härledde sig från jorden, gav sig lösningen av flera tvistiga problem enkelt nog. Skarpsinniga analyser finner man i hans skrifter av värdeproblemet, penningräntan och flera andra ekonomiska företeelser. Vi äro ej lika säkra på nationalekonomins kardinalsatser som fysiokraterna, och däri ligger nog till en stor del förklaringen till den lätthet, varmed alla planhushållningspåhitt kunnat accepteras trots invändningar, vilka bagatelliserats såsom blotta »teorier».

Turgots fysiokratiska inställning hindrade honom dock ej att

— mera i förbigående — erkänna, att den årliga avkastningen av både jorden och invånarnas yrkesflit voro reella tillgångar för staten samt att dennas rikedom blir störst, när produkten både av varje tunnland jord och av varje medborgares yrkesflit blir så stor som över huvud är möjligt. Faktiskt har hans insats på det kommersiella området för eftervärlden betytt mera än på det agrara. På det senare framträder hans — och hela hans tids — bristande historiska sinne alltför tydligt.

Urtillståndet, varom man ju knappast vet något säkert, skildras av Turgot så, att den som anställde arbetskraft, även själv tillhandahöll råvaror och betalade arbetaren hans lön per dag. Han exemplifierar detta med arbetsdelning vid spånad och vävnad, då ju arbetaren får både råämnen och uppehälle i förskott. Samma abstrakta, ohistoriska syn anlägges på värdet av jorden, som i äldsta tider antagas ha varit till salu som andra nyttigheter. Det undgår med andra ord författaren, att de ekonomiska begreppen under äldre samhällstillstånd alls ej stämde med en fri arbetsmarknad eller saluförande av jord. Arbetslön, motsvarande resp. prestation, kommer ju ej i fråga vid träldom eller livegenskap och än mindre förekom affärsmässiga köp av jord. Den ockuperades i äldsta tider, eller erövrades med våld, men från primitiva samhällen har man knappast något exempel på rent kommersiella överlåtelse av jord.

Man har här symptom på de svagheter, som vidlåde tidens hela politiska och ekonomiska reformarbete. Det, som för Turgots tid var »förnuftigt», sågs böra gälla även för andra epoker. Relativiteten hos olika samhällsuppfattningar har för oss blivit något självklart och upplysningstidens problemlösningar alltför lättköpta. Vi ha en misstro mot abstrakta satsar, när det gäller samhällsförhållanden; i det politiska livet misstros själva logiken. På det ekonomiska området ha vi hunnit till en punkt, där man knappast erkänner något som allmängiltigt. Fältet har därför blivit öppet för improvisationer, föranledda av tillfälligheternas spel, och då världshändelserna drivit fram en statsdyrkan av förut okända mått, godtagas statsingripanden med föga hänsyn till logikens fordringar.

Man skulle då tro, att erfarenheten nu tillmättes större auktoritet. Men ej ens erfarenheterna från flera släktled om det enskilda initiativets förmåga att skapa allmänt välstånd tyckes gälla gent emot de strömningar, som, på Turgots tid redan utdömda, nu återvända med förnyad styrka.

Bland Turgots reflexioner, tillfälligt nedkastade på papperet, finner man ofta idéer, som syfta långt framåt, men som han ej givit sig tid att utföra. Jordproduktivitetens lagen, enligt vilken varje intensifiering av en viss jordareal eller varje ytterligare kostnad på arealens brukande ger mindre vinst än föregående kostnadsbelopp, har redan Turgot i ett av sina arbeten i korthet formulerat, utan att konsekvenserna av denna sats dragits. Först långt in på 1800-talet blev satsen ånyo föremål för vetenskaplig undersökning.

I själva verket innehålla Turgots skrifter en sådan rikedom på träffande iakttagelser och skarpsinniga uttalanden, att trots begränsningen av hans sinne för historisk relativitet de erbjuda mycket för den, som ej i dagens fältrop ser en slutgiltig lösning av nationalekonomins tvistefrågor. Man skulle kunna anföra en mängd reflexioner, som ännu ha giltighet för näringspolitiken. Klarhet i lagstiftningen och opartiskhet i tillämpningen var för honom kardinalsatser. Den hemlighetsfullhet, varmed avgörandet av konkreta fall höljdes, gav då som nu anledning till misstankar om partiskhet. Redan hans kamp mot mångskriveri vänder sig direkt till vår tid. Ett utmärkande drag för all statsdirigering har ju visat sig vara den godtyckliga växlingen mellan ukaser av motsatt innehåll. Turgot tröttnade ej att påvisa den bristande konsekvensen häri. Och hans fordran på klar logik i ekonomiskt tänkande blir aldrig föråldrad.